

УДК 631.115.1 323.325 (477); DOI: 10.31388/2519-884X-2021-43-137-146

*Збарський В.К., д. е. н., професор,
Збарська А.В., к.е.н., доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Анотація. Наведена оцінка сучасного стану, тенденцій та основних напрямів подальшого розвитку фермерських господарств України. Доведено, що зростання кількості фермерських господарств в Україні пов'язане із легалізацією бізнесу та державною підтримкою фермерської діяльності; агробізнес навіть в невеликих і середніх масштабах стає рентабельним, і частина позитивної динаміки викликана органічним приростом кількості фермерських господарств. Виявлена відсутність кардинальних змін у їх динаміці; визначені основні чинники, що гальмують розвиток фермерських господарств в державі. Основні проблеми функціонування фермерських господарств, що вимагають вирішення у правовому полі: недосконалість механізму довгострокового кредитування та оподаткування фермерських господарств; недостатність розмірів земельних наділів для ведення ефективного господарювання, відсутність проектів землеустрою щодо еколого-економічного обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь; велика кількість документів, необхідних для отримання державної допомоги. Встановлено, що для підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств інвестиційна діяльність має охоплювати впровадження інвестицій у модернізацію виробництва. Обґрунтована необхідність розвитку фермерських господарств як однієї з головних умов соціально-економічного розвитку сільських територій та збереження продовольчої й екологічної безпеки держави.

Ключові слова: малі форми господарювання, менеджмент, фермер, конкурентоспроможність, ефективність.

JEL code classification: Q12

*Zbarsky V. K., Doctor of Economics, Professor,
Zbarska A. V., PhD, Ass. Prof.
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

FEATURES OF UKRAINE FARMS DEVELOPMENT

Abstract. The study of such concepts as "farming", "competitiveness of business structures", "agribusiness", etc. remains relevant. Unresolved problem of unification of categories that reflect the dynamics of development of business entities in the agricultural sector. In determining the structure of farming and substantiating a new approach to the characteristics of this category, the analysis of different points of view of agricultural economists plays a decisive role. Determining the features of the current state of farms will make it possible to determine the main directions and factors of development that allow it to accelerate, or conversely restrain in the event of an increase in their total or individual impact.

The estimation of the current state, trends and main directions of further development of Ukrainian farms is presented. It is proved that the growth of the number of farms in Ukraine is related to the legalization of business and state support for farm activity; agribusiness even on a small to medium scale becomes profitable, and part of the positive dynamics is caused by an organic increase in the number of farms. The absence of radical changes in their dynamics is revealed. Identified the main factors hampering the development of farms in the state. To the main problems of functioning of farms, which require a solution in the legal field: the imperfection of the mechanism of long-term lending and taxation of farms; lack of land parcels for efficient management, lack of land management projects regarding ecological and economic justification of crop rotation and landscaping; a large number of documents required for state aid. It has been established that in order to increase the competitiveness of farms, investment activity should cover the introduction of investments in the modernization of production. The necessity of development of farms as one of the main conditions of social and economic development of rural territories and preservation of food and ecological safety of the state is substantiated.

Key words: *small forms of management, entrepreneurship, farming, development, competitiveness, efficiency.*

Постановка проблеми. Нині актуальним залишається дослідження таких понять як „фермерське підприємництво”, „конкурентоспроможність підприємницьких структур”, „агробізнес” тощо. Невирішена проблема уніфікації категорій, які відображають динаміку розвитку суб’єктів підприємницької діяльності в аграрній сфері. У визначенні ж структури фермерського підприємництва і обґрунтуванні нового підходу до характеристики названої категорії, аналіз різних точок зору вчених-економістів аграрників відіграє чи не визначальну роль. Визначення особливостей сучасного стану фермерських господарств дасть змогу визначити основні напрями і чинники розвитку, що дозволяють його прискорити, або навпаки стримати у разі збільшення їх сукупного чи індивідуального впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти становлення і розвитку фермерських господарств, особливості їх функціонування в сучасних умовах та перспективи розвитку фермерства як складової аграрного підприємництва досліджували економісти-аграрники: В. П. Горьовий, В. К. Збарський, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Весляк, М. І. Кісіль, М. М. Кропивко, Ю. О. Лупенко, М. В. Савка, П. Т. Саблук, М. Г. Шульський та ін.

При визначенні сутності фермерського підприємництва як економічної категорії, деякі дослідники виключають можливість його характеристики з точки зору організаційно-економічних відносин [5, 7, 12]. На їх думку, сутнісна оцінка фермерських господарств зводиться лише до відносин власності на землю.

Такий висновок вимагає осмислення, оскільки в розумінні сутності явища слід виходити із його дійсного джерела. Якщо оцінювати фермерське підприємництво лише з позицій відносин власності на землю, то імпульсом його розвитку визнається певна форма привласнення. Однак, фермерські господарства можуть пропонувати сільськогосподарські товари на ринку, але при цьому не бути власниками засобів виробництва. Різні форми власності опосере-

дкуюються організаційно-економічними відносинами, які сприяють розвитку малих, середніх і великих ферм.

Власні дослідження. Фермерське господарство, як організаційна форма господарювання за комплексом ознак схоже до інших сільськогосподарських підприємств, однак вирізняється порівняно з ними меншими обсягами господарської діяльності. Фермерському укладу притаманні усі характерні ознаки сільськогосподарського виробництва, які обумовлюються складністю, різноманітністю, непередбачуваністю і, безумовно, певним ризиком у процесах виробництва, зберігання, переробки та збуту продукції. Фермерство – це не стільки форма організації праці, виробничий осередок, скільки сфера життєдіяльності селянина, його спосіб життя, який включає види професійної діяльності, форми становлення ділових відносин і контактів у процесі виробництва і реалізації продукції, спосіб мислення та психології селянина, його соціальне становище і статус. Фермерське господарство – тип сільськогосподарського підприємства, що діє на основі підприємництва, передбачає безпосередньо самостійну систематичну діяльність власника, який, володіючи матеріальними ресурсам і землею, на власний розсуд і ризик здійснює діяльність з виробництва, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку [10, 14].

Отже, у визначенні поняття фермерство як форми організації виробництва товарної сільськогосподарської продукції є різні тлумачення. Тут немає єдності у визначенні зазначеного формулювання. Зокрема, окремі вчені-економісти вважають цю організаційно-правову форму господарювання на землі другорядною.

Для фермерського підприємництва принципове значення мають відносини власності на землю, а також передумовами його становлення виступають – поділ праці, спеціалізація, концентрація і комбінування виробництва. Це їх критеріальна ознака, на основі якої вони входять в предмет дослідження економічної науки.

У роботах окремих дослідників фермерське підприємництво зводиться до особливого виду економічної активності, яка базується на самостійній ініціативі, відповідальності і інноваційній ідеї фізичних осіб.

Процес становлення фермерського підприємництва і складових його суб'єктів не може бути відсунутим на другорядний план. Це засвідчує необхідність стабілізації відносин виробництва сільськогосподарської продукції і її доставки споживачу завдяки використанню формальних інститутів, що сприяють розвитку фермерських господарств. Їх не слід відносити до однієї групи з адміністративними методами, реалізація яких за рахунок прямого державного впливу на економічних суб'єктів має, як правило, негативні наслідки, які проявляються на макро-, мезо- і мікрорівнях.

На різних рівнях міжгалузевих відносин, фермерське підприємництво зазнає різних видів витрат, мінімізація яких обумовлює його ефективність. На етапі формування засобів виробництва формуються затрати виробництва сільськогосподарської продукції, на стадії ринкового обміну між фермерськими господарствами і їх партнерами – виникають трансакційні витрати, на рівні взаємовідносин фермерів з органами державної влади – складаються організаційні витрати.

Формування трансакційних витрат обумовлюється відносинами виробництва і купівлі-продажу на відкритих ринках, так як у реальній економіці будь-який акт обміну є джерелом певних витрат. Дані затрати характеризуються як витрати збору і обробки інформації, витрати, пов'язані з веденням фермерами переговорів і прийняттям рішень, а також з контролем і юридичним захистом виконання того чи іншого контракту.

Міжгосподарські відносини фермерських господарств характеризуються двома типами витрат, які відображають специфіку їх ринкової і виробничої діяльності. Причому, сукупні витрати індивідуальних і сімейних ферм зростають на величину трансакційних і організаційних витрат по мірі концентрації і комбінування виробництва. В процесі розвитку фермерського підприємництва, при використанні засобів виробництва, вони доповнюються виробничими витратами по забезпеченню функціонування суб'єктів підприєм-

ницької діяльності в галузях рослинництва і тваринництва.

Звідси випливає, що в процесі трансформації фермерського підприємництва в систему агробізнесу інституціональний попит формують суб'єкти приватної власності на землю і майно з метою мінімізації витрат, які виникають при відсутності названого інституту. При цьому, величина трансакційних витрат виступає не лише показником міри недосконалості ринків, але й вираженням витрат відсутності інституту приватної власності. У зв'язку з чим, пропозицію цього інституту доцільно відобразити через витрати по його формуванню і реалізації.

У параметрах економіки, стимулювання розвитку фермерських господарств забезпечує їх трансформацію в організаційно-управлінську структуру агробізнесу. Індивідуальні і сімейні ферми самоорганізуються у виробничо-комерційні формування, сукупність яких являє собою чітко виражену частину системи міжгосподарських відносин. Таким чином, фермерське підприємництво стає перехідною формою до агробізнесу, який опосередковує взаємозв'язок сільського господарства, промисловості і торгівлі.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що фермерське підприємництво самореалізує економічні відносини суб'єктів товарного виробництва в результаті спеціалізації, концентрації і комбінування виробництва для мінімізації виробничих, трансакційних і організаційних витрат. З метою реалізації названої задачі використовуються економічно ефективні фермерські господарства, які є конкурентоспроможними по відношенню до інших сільськогосподарських товаровиробників.

Ефективність дрібних господарств і крупних виробничо-комерційних структур проявляється в результаті їх функціонування на практиці. І якщо будь-яка форма економічної організації тривалий час існує, то вона є ефективною, оскільки в процесі конкурентної боротьби виживають сильніші, адаптовані до ринку інститути.

Таким чином, фермерське підприємництво, на наш погляд, правомірно розглядати як вільне економічне господарювання в галузях рослинництва і тваринництва, яке здійснюється фермерами, дає змогу їм одержувати

дохід, достатній для виробництва конкурентоспроможної продукції.

Можливість надання умов, які сприяють розвитку матеріально-технічної бази, оновленню і реконструкції виробничих потужностей фермерських господарств, впровадженню прогресивних технологій і гарантії збуту готової продукції є передумовами формування і розвитку фермерського підприємництва. Налагодження виробничих контактів з господарствами різних форм власності забезпечує включення цих підприємств в систему відносин виробництва, розподілу, обміну і споживання сировини або готової продукції сільського господарства.

Виробничо-господарська самостійність суб'єктів, які включаються в дану систему за допомогою інституту договору, не роз'єднує, а консолідує індивідуальні і сімейні ферми у відтворювальній структурі агробізнесу, посилюючи конкурентоспроможність кожної з них. В умовах ринку технологічна єдність продавця і покупця забезпечується через договір, який являє собою організаційно-економічний спосіб узгодження виробництва і споживання. У даному випадку договір виступає такою інституціональною формою ринкових зв'язків, яка забезпечує участь економічно і юридично самостійних фермерських господарств в єдиному відтворювальному процесі.

Результати досліджень. Таким чином, наші дослідження свідчать, що *фермерське підприємництво* характеризується ефективністю діяльності індивідуальних і сімейних ферм, органічним зв'язком виробництва, переробки і реалізації продуктів при мінімізації витрат з метою досягнення ними конкурентоспроможності продукції і ведення розширеного відтворення.

Ми переконані, що визначення фермерського підприємництва, як системи виробничо-комерційного господарювання, ґрунтується на його аналізі в якості відтворювальної структури. Оскільки дана структура існує у середовищі саморозвиваючих відносин, вона характеризується здатністю саморегулювання. І дійсно, виробництво товарів сільськогосподарського походження здійснюється у постійно повторюваному відновленні в умовах єдиного технологічного циклу при стимулюючому впливі з боку держави. На осно-

ві функціональних зв'язків між галузями, які виробляють сировину, переробляють її і постачають готову продукцію споживачу, формуються різні види фермерського підприємництва. Як показано на рис.1, до них відносяться: виробниче, комерційне і консультативне підприємництво в межах функціонування фермерських господарств.

Традиційно підприємництво в аграрній сфері характеризується як система, яка включає галузі, що обслуговують сільське господарство, власне сільське господарство і переробну промисловість. Ми пропонуємо включати ще один елемент – сферу маркетингу, як показник затрат упакування, зберігання і доставки фермерської продукції до споживача.

Проте, система економічних відносин між суб'єктами фермерського підприємництва, яка виникає в процесі виробництва і доведення сільськогосподарської продукції до споживача, ще не у повній мірі розкриває його внутрішні властивості. Для обґрунтованої характеристики досліджуваної категорії слід усвідомити відношення зазначеного бізнесу до інших ринкових форм. Взаємозалежність фермерського підприємництва і агробізнесу підкреслює об'єктивний характер товарно-грошових відносин, відображає суспільно-історичне явище. Звідси агробізнес можна ототожнювати з новою формою міжгосподарських зв'язків, які встановлюються з приводу задоволення індивідуальних потреб у продукції сільського господарства, і ставити знак рівності між агробізнесом і фермерським підприємництвом.

З метою обґрунтування економічної сутності фермерського бізнесу, а також визначення залежності фермерських господарств від їх конкуренто-спроможності, представляється логічним використовувати історико-генетичний метод дослідження передумов формування і розвитку інституту підприємництва в сільському господарстві (рис.1). В межах натурального обміну у формі промислів, землеробства і тваринництва появляються перші елементи галузевої структури підприємництва в аграрній сфері. З моменту виникнення ремесла, яке було прототипом промисловості, в умовах общинного способу ведення господарської діяльності, землеробство забезпечується засобами виробництва,

за допомогою яких сільськогосподарська продукція аграрного походження сировина трансформується у перероблений

Рис. 1. Види фермерського підприємництва

Зростання виробництва тваринницької продукції вимагає міжгалузевої взаємоув'язки, збільшення обсягів виробництва кормів, а також введення в їх виробництво процесів переробки і зберігання. Внаслідок виділення землеробства і ремесла у самостійні галузі виробництва, формуються передумови до утворення системи відносин виробництва засобів праці, сільськогосподарського виробництва, переробки, розподілу і споживання продуктів в межах громади. В умовах натурального господарства сфера переробки тваринницької сировини опосередкує відносини його виробництва і споживання в одному технологічному процесі.

Активізація участі промисловості в виробництві продукції рослинництва і тваринництва для одержання готових до споживання продуктів харчування і непродовольчих ви-

робів характеризує об'єктивно необхідний процес. Незважаючи на те, що сільське господарство базується на ручній праці виробників без механічної обробки землі, організація виробництва, розподілу, обміну і споживання сільськогосподарської продукції набуває системного характеру.

Індивідуальні селянські господарства поступово трансформуються у формування, які поєднують товарне виробництво з домашнім промислом. Окремі технологічні операції в організаційно-економічному відношенні ув'язуються в ланцюжку послідовних стадій виробництва сільськогосподарських продуктів [5].

З метою забезпечення товарності продукції сільського господарства підсобні приміщення селянських дворів переобладнуються у підрозділи, які виконують функції її збері-

гання і переробки. Маючи вихід на ринок і користуючись послугами домашньої промисловості, виробники вилучають не лише необхідний продукт для себе і своїх сімей, але й додатковий – для індивідуальних споживачів. Шляхом біологічної індустрії суб'єкти підприємництва в аграрній сфері забезпечують збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва і доставку готової продукції до місця її споживання.

Існуючі форми земельної ренти, спочатку – продуктової, а потім – грошової, сприяють активізації підприємницької діяльності в сільському господарстві. Забезпечуючи доставку додаткового продукту власникам землі, виробники переробляють більшу частину рослинницької і тваринницької сировини за допомогою виробничого споживання засобів виробництва. Відправляючи готову продукцію на ринок, який досить часто знаходиться на великій відстані від сільської місцевості, виробники прагнуть забезпечити її максимальне зберігання і відповідний товарний вигляд.

Разом з тим, ряд авторів пов'язує становлення підприємництва в сільському господарстві з виникненням маркетингу і розвитком індустріальних технологій в сільськогосподарському виробництві. На їх думку, початок формування підприємницької діяльності в аграрній сфері покладено у зв'язку з розширенням можливостей застосування маркетингу на внутрішньому ринку [9].

Таке трактування, на наш погляд, є не зовсім вірним, оскільки введення маркетингового обслуговування в сільськогосподарському виробництві та інших поєднаних з ним галузях відображає лише частину загального технологічного процесу в системі агробізнесу. Воно вказує, головним чином, на стан матеріально-технічної бази суб'єктів підприємницької діяльності. Використання маркетингу і впровадження досягнень забезпечує перетворення сільськогосподарської праці в різновидність індустріальної, але не впливає на активізацію підприємництва в галузях рослинництва і тваринництва.

Внаслідок підвищення індивідуальних потреб фермерське підприємництво трансформується у складову частину системи агробізнесу, що сприяє збільшенню обсягів сільськогосподарського виробництва. Виробниче

споживання машин фермерськими господарствами підвищує стійкість міжгалузевих відносин і розвиває процес відтворення в галузях рослинництва і тваринництва. Залучення промисловості до виробництва продовольчих товарів дає змогу підприємцям одержувати більший прибуток, завдяки впровадженню безвідходних технологій і своєчасній доставці продукції споживачу, в необхідному йому вигляді, у зручний для нього час та місце [9].

Використовуючи постійний зв'язок із сектором маркетингу системи агробізнесу та на основі точного обліку даних, фермерські господарства розвивають взаємодію відносин виробництва із відносинами обміну. Поєднання інформації, що надходить до фермерів із сфери обміну з виробництвом, побудоване на систематичному маркетинговому аналізі попиту і своєчасній зміні пропонованого асортименту товарів, народжує нові та більш складні міжгалузеві зв'язки. Внаслідок поділу праці і галузевої диференціації, функціональна структура фермерського підприємництва доповнюється комерційною діяльністю.

Зазначений процес характеризується доцільністю розвитку виробничо-комерційного виду фермерського підприємництва для впорядкування взаємозв'язків між частинами цілого і новими елементами ринкової системи, які виникнуть на основі поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва. При дослідженні цього закономірного явища слід розрізняти критеріальні риси агробізнесу і підприємництва в сільському господарстві на основі їх міжкатегоріального аналізу. Перш за все, ці категорії не є однопорядковими, оскільки сутнісною ознакою системи агробізнесу виступає об'єднання галузей, пов'язаних між собою цільовим призначенням. Її критеріальна особливість полягає в тому, що агробізнес відображає процес, спрямований на реалізацію не одиничної, а системної задачі.

Система, як обумовлена економічною доцільністю єдності складових частин, має більшу стійкість, ніж її частина чи сукупність елементів цілого. Характерними ознаками системи є цілісність, завершеність і упорядкованість взаєпоповнюючих одна одну підсистем. На відміну від завершенної відтво-

ривальної структури агробізнесу, фермерське підприємництво є відкритим і таким інститутом виробничої діяльності фермерських господарств, що динамічно розвивається.

Як форма міжгосподарських зв'язків, фермерське підприємництво сприяє підвищенню ступеня концентрації капіталу і зростанню економічної ефективності товарного виробництва. Обумовленість підприємницької діяльності фермерів поділом праці і ускладненням функціональної структури, вказує на доцільність використання економічних інструментів державного забезпечення його конкурентоспроможності [6].

Разом з тим, однією з основних передумов формування інституту фермерського підприємництва є відносини приватної власності на засоби виробництва. Безумовно, власність, як передумова будь-якого виробництва, а також ефективність, як його цільова спрямованість, є характерними рисами будь-якого підприємництва, в тому числі і сільськогосподарського. Однак, основою формування інституту фермерського підприємництва є приватна власність на землю і майно індивідуальних підприємців. Перехід від матеріальної основи критеріального визначення бізнесу в сільському господарстві до закріплення пріоритету за відносинами власності на результати сільськогосподарського виробництва включає у його сферу виробничу, комерційну, в тому числі і посередницьку діяльність.

До економічної основи функціонування іншої сфери фермерського підприємництва відноситься також і усупільнена форма власності, яку представляють партнерства, фер-

мерські кооперативи, корпорації і асоціації. В силу цього, приватна власність, у її різних формах, виступає передумовою становлення і розвитку фермерського підприємництва в державах з економікою ринкового типу.

Проте, в сучасній економіці виробництво і реалізація сільськогосподарської продукції можуть організовуватися не власниками засобів виробництва, а орендарями чи менеджерами. При цьому, для фермерів-виробників відносини оренди мають лише тимчасове значення, що дозволяє забезпечувати організацію виробництва, розподілу, обміну і споживання сільськогосподарської сировини на простій відновлювальній основі [7].

Оскільки підприємництво є важливим фактором виробництва в ринковій економіці, організація бізнесу в сільському господарстві передбачає використання переважно приватної форми власності, яка сприяє залученню капіталу в галузі переробки та торгівлі з подальшим спрямуванням інвестицій в аграрну сферу для поглиблення її спеціалізації (рис.2) [5].

Розробка оптимальних варіантів структури виробництва розвитку фермерського господарства показує, що воно може бути описано (формалізовано) як складна імовірнісна і динамічна система, яка утворює сукупність функціональних (технологічна, економічна, соціальна) і організаційних (за формою власності і правовим статусом, розміром та характером діяльності) підсистем.

Функціональні підсистеми виражають сутність, а організаційні – форму їх функціонування.

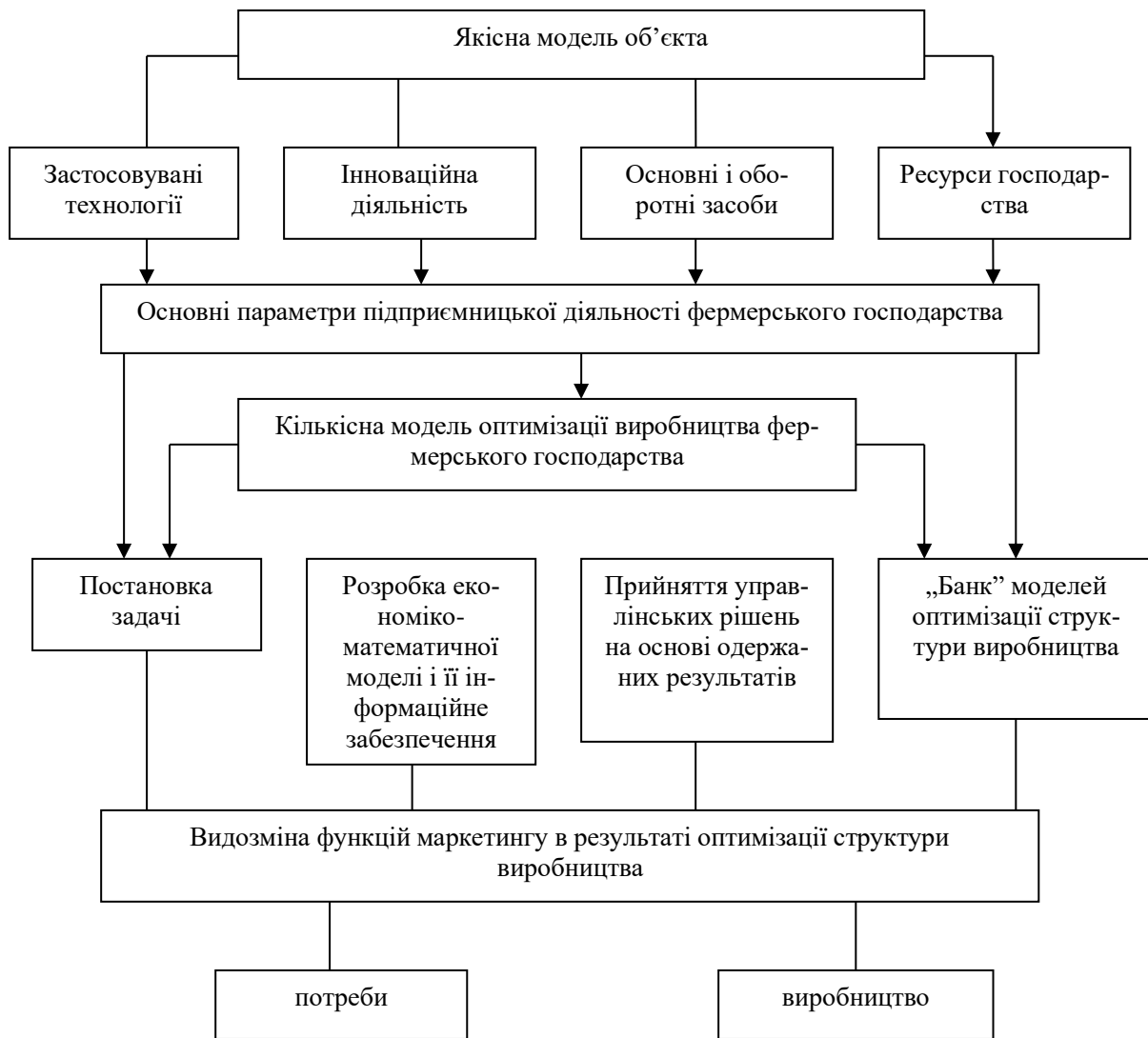

Рис.2. Модель підприємницької діяльності фермерського господарства

Розроблені функціональні моделі формування оптимальної структури і розмірів виробництва фермерських господарств методами оптимізації є основою планування ресурсів виробництва і бізнес-планування [8].

Це пов'язано з тим, що нова економічна ситуація ставить перед фермерами ряд задач, що раніше ними не розглядалися. Серед найважливіших задач, що постають перед фермерами в сучасних умовах, можна виділити:

- підвищення конкурентної боротьби на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- необхідність вирощувати продукцію відповідно до кон'юнктури ринку, а не за довгостроковими перспективними планами;
- необхідність оперативного прийняття управлінських рішень у складній економічній і проблемній ситуаціях;

- зміцнення зв'язків між постачальниками, виробниками і споживачами.

На основі цього при математичному моделюванні сільськогосподарського виробництва ферми необхідно враховувати зворотні зв'язки:

відшкодування витрат, приріст основних засобів, відтворення родючості ґрунтів і трудових ресурсів, тощо.

Тобто, фермерське підприємництво характеризується такими ознаками: ефективною діяльністю фермерських господарств; органічним зв'язком виробництва, переробки і реалізації продуктів аграрної сфери при мінімізації затрат з метою забезпечення конкурентоздатності індивідуальних і сімейних ферм, фермерських кооперативів і корпорацій. Воно розвивається в системі соціально-економічних і організаційно-економічних

відносин, що складаються між суб'єктами секторів системи агробізнесу.

Характеристика фермерського підприємництва з точки зору економічної ефективності виробництва, базується на його дослідженні як ринкової форми господарювання сільгосптоваровиробників. Враховуючи той факт, що така форма існує в системі ринкових відносин, що саморозвиваються, вона характеризується здатністю до саморозвитку. Проте, в умовах перехідної економіки виробництво товарів сільгоспвиробництва може мати перспективу стійкого розвитку при активній економічній підтримці з боку держави. Через використання його економічних інструментів упорядковується відтворювальна основа фермерського підприємництва, що базується на функціональних зв'язках між галузями, які виробляють сировину, переробляють її та поставляють готову продукцію споживачеві [10].

Ускладнення інтеграційних процесів трансформує фермерів у технологічно та економічно замкнуте ціле, яке є відкритим для реалізації факторів, що підвищують системну ефективність. У їх якості виступають інструменти державного впливу на підвищення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств, що опосередковують стійкий зв'язок між виробництвом сировини в необхідних кількостях, своєчасною та якіс-

ною її переробкою і доведенням продовольчих товарів до місця споживання.

Завдяки цьому фермерське підприємництво набуває загальноринкових рис, які сприяють підвищенню економічної ефективності виробництва товарної продукції. Його обумовленість поділом праці і супровід концентрацією сільськогосподарського виробництва у взаємодії із загальними ринковими формами виражають ряд рис і взаємозалежностей, що повторюються. Ці необхідні причинно-наслідкові зв'язки дозволяють вважати фермерське підприємництво економічною категорією, пов'язаною з процесом забезпечення конкурентоспроможності фермерів-виробників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначення фермерського підприємництва однією з основних форм ринкового господарювання в аграрній сфері опосередкує найважливіший методологічний висновок про його функціонування як складової частини відтворювальної структури агробізнесу. Оскільки дана форма існує в параметрах системи, що саморозвивається, її характеризують адекватні риси, що полягають в здатності фермерських господарств самостійно забезпечувати свою конкурентоспроможність, але на базі певних інституційних умов.

Список літератури:

1. Закон України —Про фермерське господарство // [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
2. Сокол О. Соціальні фактори становлення і функціонування селянських (фермерських) господарств / О. Сокол // Економіка України. 1995. № 3. С. 49-52.
3. Економічний довідник аграрника / За ред. Ю. Я. Лузана, П. Т. Саблука. Київ : Преса України, 2003. 108 с.
4. Шульський М. Г. Фермерство: проблеми становлення і розвитку: монографія / М. Г. Шульський. Львів, 2004. 392 с.
5. Збарський В. К. Становлення та розвиток малих форм господарювання сільських поселень: монографія / В. К. Збарський. Київ: НАУ-ДАКККІМ, 2004. 312 с.
6. Малік М. Й. Сільськогосподарська кооперація як складова аграрної реформи / М. Й. Малік // Проблеми кооперації в сільському господарстві. Львів, 1995. С. 82-84.
7. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток форм господарювання в аграрному виробництві : автореф. дра екон. наук / В. Я. Месель-Веселяк. Київ: 2005. 45 с.
8. Кісіль М. І. Теоретико-методологічні та практичні аспекти формування ефективності інвестицій фермерських господарств / М. І. Кісіль, В. О. Іванченко // Економіка АПК. 2012. № 7. С. 55-62.
9. Майовець Є. Й. Аграрне підприємництво в Україні : монографія / Є. Й. Майовець. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 428 с.
10. Савка М. В. Становлення та розвиток фермерських господарств / Інноваційна економіка. Наук.-виробн. журнал. 2017. № 5-6. С.107-112.

11. Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 рр., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 664-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>.

12. Дудник О.С. Перспективи розвитку фермерства в Україні. Економіка АПК. 2016. № 3. С. 92–97.

13. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. №106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>.

14. Яворська Т.І. Державна підтримка фермерських господарств: сучасні реалії. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 4. С. 250–254.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine —On farm enterprise II dated 19.06.2003 №973-IV, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

2. Sokol, O. (1995), —Social factors of the formation and functioning of peasant (farmer) farms II, The economic of Ukraine, no. 3, pp. 49-52. 3. Luzan, Yu.Ya., Sabluk, P.T. (Eds.) (2003), Economichnii dovidnyk ahrarynka [Economic guide to agrarians], The press of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 108 p.

4. Shulskyi, M.H. (2004), Fermerstvo: problemy stanovlenia i rozvytku [Farming is a problem of formation and development], monograph, Lviv, Ukraine, 392 p.

5. Zbarskyi, V.K. (2004), Stanovlennia ta rozvytok malykh form hospodariuvannia silskykh poselen [Formation and development of small forms of management of rural settlements], monograph, Kyiv, Ukraine, 392 p.

6. Malik, M.Y. (1995), —Agricultural cooperation as a component of agrarian reform II, Problems of cooperation in agriculture, Lviv, Ukraine, pp. 82-84.

7. Masel-Veseliak, V.Ya. (2005), —Development of forms of management in agrarian production II, Thesis abstract of Dr. Econ. Sc., Kyiv, Ukraine, 45 p.

8. Kisil, M.I. and Ivanchenko, V.O. (2012), —Theoretical and methodological and practical aspects of the formation of the efficiency of investments of farms II, The economy of AIC, no. 7, pp. 55-62.

9. Maiovets, Ye.Y. (2006), Ahrame pidpriemnytstvo v Ukraini [Agrarian entrepreneurship in Ukraine], monograph, Publish centre. LNU named after.

10. Savka M.V. THEORETICAL BASES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF FARMING ECONOMIES / Innovative economy / Scientific and Production journal. № 5-6. P.107-113.

11. Kontsepsiia rozvytku fermerskykh hospodarstv ta silskohospodarskoi kooperatsii na 2018–2020 rr., skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.09.2017 r. № 664-r. [Concept of development of farms and agricultural cooperation]. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>. [in Ukrainian].

12. Dudnyk O.S. (2016). Perspektyvy rozvytku fermerstva v Ukraini. [Prospects for the development of farming in Ukraine]. Ekonomika APK. 3, 92–97. [in Ukrainian].

13. Poriadok vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia finansovoi pidtrymky rozvytku fermerskykh hospodarstv, zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.02.2018 r. №106. [The procedure for using funds provided for in the state budget to provide financial support to the development of farms, approved by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukrain]. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>. [in Ukrainian].

14. Yavorska T.I. (2013). Derzhavna pidtrymka fermerskykh hospodarstv: suchasni realii. [State support of farms: modern realities]. Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky). 4, 250–254. [in Ukrainian].